

„A novellaírás ideje”

KONTRA FERENC: KALENDÁRIUM

1993-ban, az újraindult *Üzenet* első számában jelent meg Kontra Ferenc modern magyar prózát elemző esszesorozatának első része, amit ez ideig még három követett. Bennük egy sajátos – rendhagyó földrajzi és társadalmi jelenségek meghatározta – szellemi közeg „termékeit”: a közép-kelet-európai, s azon belül a magyar novellát vetette górcső alá. Ugyanebben az évben három novelláskötete is napvilágot látott: az *Ősök jussán* és a *Kalendárium* az újvidéki Forum Kiadó, a *Holtak országa* pedig a kecskeméti Tanítóképző Főiskola kiadásában. Elméletírói tevékenységét lehetetlen a prózáiróitól függetlenül szemlélni.

A novellatrás ideje című esszéjének bevezető sorai hitvallás értékű mondatok. Nem tud mit kezdeni azzal a kijelentéssel, hogy „most nincs itt a novelláírás ideje”. Felvet néhány kézenfekvő kérdést: „Miért, minék jött el nagy hirtelen az ideje, és kire nézve kötelező érvényű az állítás? Hiszen az irodalom sohasem különböztetett meg alkalmas és alkalmatlan időt. Íróembernek a hivatása mellett a helye, vagy átnyergel valami másra, és akkor könnyen ráfoghathatjuk, hogy elárulta a hivatását, és más lett belőle. Ma-napság sokan választják ezt az utat, lelkük rajta. Alig palástolhatja alkotói kudarcát, aki csak nyugodalmas szocializmusok idején tudott valami érdemlegesen alkotni.” (In: Üzenet 1993., 5–6.) Ugyanezen írásában a kisebbségi író feladatát is megpróbálja körülhatárolni egy hasonló tematikájú esszé tanulságát vonva le: „Ha van valami dolga a kisebbségi írónak még ezen a világon, e katasztrófa küszöbén és a katasztrófában, akkor mi más lehetne, mint anyagot szállítani Noé nyilvántartásába, szótárakat, emlékeket, nevek, tényeket, adatokat, gondolatokat, álmokat, még mielőtt mindent elborít a nagy özönvíz csöndje.” (Bányai János: A szótár: Noé bárkája. In: Magyar Szó, Kilátó, 1993. március 27.) Folytatva ezt a mások teremtette szép metaforát, azt mondhatjuk, Kontra Ferenc is egyike az „árvízhajósoknak”, aki irodalmunk bárkaként funkcionáló lapjaira menti át veszendő értékeinket. Drávaszögi Baranya, vagyis az a – kelet-európai kisebbségi sorsunk által megrendítően behatárolt, többszörösen sújtott – valóságsgzeglet, amely Kontra Ferenc novelláiban témaként szublimálódik, napjainkban – nem(csak) természetes leromlás eredményeképp – végképp eltűnni, elpusztulni látszik. Igaz, a baranyai falvak léteznek még. Állnak a házak, s élnek ott emberek – őslakosok is –, ám legtöbbünk tudatában a falu, a város élete mégsem jelent egyet házaival, utcáival és középületeivel, hanem lakosaival – az ő közösségükkel –, kik vállalva a helyhez fűződő szellemi-kulturális hagyományokat, életet lehelnek az élettelenbe. Mi sem természetesebb, hogy a *Kalendárium*ban napvilágot látott novellák színtere is – mint Kontra prózai alkotásainak általában – Baranya, s az elmúlás, a pusztulás különböző megnyilvánulásai nyerne bennük kifejezést. Ám míg a *Nagy a sátán birodalmában*, az *Ősök jussán* vagy a *Holtak országa* c. könyvében háborúk okozta – sokszor apokaliptikus – összeomlásról van szó, addig a *Kalendárium*ban inkább a gyermekvilág, egy belső-külső harmóniával megáldott gyermekközösség letűnése, megsemmisülése kap hangsúlyt. Amíg említett könyveiben egy kamerát mozgató, személytelen elbeszélő szemével látjuk Baranyát, addig a *Kalendárium*ban a gyermeki látószög nyer ugyanilyen szerepet.

Mint ahogy a könyv címe is sugallja, egy év eseményeit pergeti le előttünk az író novelláiban: valamennyi egy-egy hónaphoz kötődik. S bár önálló egység mind, lezárt, teljes novella, időbeli folytonosságuk, a főszereplő és az általa képviselt azonos elbeszélői pozíció révén sajátos összefüggést képeznek, évkönyvvé, regénnyé alakulnak.

Az alcím szerint „gyermekkori történetek” képezik a *Kalendárium* darabjainak élményanyagát. A történetmondás varázslata (mivel elsősorban a gyermekolvasónak szánta őket az író) lényeges sajátossága valamennyi kötetbe foglalt írásának. A gyermeklét kettős világa elevenedik meg bennük: valóságos, felszínen zajló események, s a képzelet teremtette belső, rejtett történések. Gyermekjátékok, csinytevések, iskolai események zajlanak le előttünk, miközben az élet nagy dolgaival, súlyos kérdéseivel is szembesül gyermek-főhősünk (pl. születés, halál, barátság, igazságtalanság, gonoszság stb.), másrészt képzelete mindig meghosszabbítja a tényleges eseményeket, s tudatában a világ dolgai, jelenségei (pl. a fák pusztulása – *Mielőtt elmennek a fák*; izzó cserépkályha – *A cserépkályha*; régészeti leletek – *Az utolsó római katona*, *Az aranyhintó*) csodás vagy félelmetes dimenziót nyernek. Visszatérő motívuma a novellai történéseknek egy, a kis-

Magyar Országai Minerva lapjain; a sort azonban Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi zárják, s mellettük mint irodalomtörténész Toldy Ferenc, mint államférfi pedig Széchenyi, Eötvös, Kossuth.

Bátor és jelentős vállalkozás így napjainkban: megvallatni e korszak sajtóját arra nézve, mit tartanak szellemi életünk irányítói s egyben társadalmi-politikai viszonyaink leghatékonyabb formálói éppen akkor, a nemzeté alakulás, a feudális rendi hagyományok felszámolásának kezdeti stádiumában arról a Franciaországról, amely már a maga polgári forradalmának eredményeként a fejlődés élén halad. Madácsy Piroska kötetét forgatva adatok, idézetek, beszédes egykori nyilatkozatok tanúsítják, milyen eleven, bár a cenzúra miatt visszafogott kíváncsiság él a reformkor nemzedékeiben a francia példa iránt.

A kötet bevezető fejezetei azt az általános, egész műveltségünket érintő benyomást érzékeltetik, amelyet a forradalmak korának Franciaországról egykori sajtónk által kaptunk. Elszórt hírek, „egyveleg” jellegű tudósítások nyomán értesülhet a reformkor magyar olvasója pl. arról, hogy Párizsban és környékén „1 700 845 orvos van és csak 1 400 751 beteg”, hogy az országban „egy nap 200 ezer levelet kézbesítenek”, vagy hogy 1838-ban 27 biztosító társaság működött 75 millió „tőpénzzel” és 48 ezer részvényessel stb. Az adatok hitelessége megkérdőjelezhető, de az információk így is felvetik a kérdést: mi magyarok, hol tartunk? Másfelől az utóbbi jelzések ellentétéként arról is szólnak hírek, hogy Páris zálogházában évi 22 millió frankot kölcsönöznek, s az erkölcsi állapotokra jellemző, hogy 1837-ben a megszökött asszonyok száma 1135 volt, a megszökött férjeké pedig 2345! A polgári erkölcs tehát kétarcú – s mindaz, ami szorosabban irodalmi jelenség, ebben a távlatban értékelhető teljes jelentőségében.

Az irodalmak – vagy akár egyes fejezeteik és jelenségeik – „összehasonlítása” sokkal mélyebb tanulságokkal gazdagít, mint amennyit jelent egyes írók vagy művek, más írók-költők világára tett termékenyítő hatásának kiderítése. Fontos szellemtörténeti folyamatokat tárhat fel, ha kellő mélységgel és gonddal végzik: kettős tükörré válik, amely által egymást nézi meg a két összehasonlított nép egyazon fejlődési szakaszának kultúrája, mintegy a „kínálat” és „kereslet” kettős folyamatában. Ahhoz pedig, hogy szorosabban irodalmi-esztétikai alkotásokra nézve valós eredményekkel járjon az összehasonlítás, a háttérüket szolgáló teljes kultúra figyelembevételére van szükség. Úgy sejtjük, hogy Madácsy Piroskának ez utóbbi szemléleti jegye elvi visszatérést jelent a magyar irodalomtörténet klasszikus egyéniségéhez, Horváth Jánoshoz, aki az „irodalmi műveltség” fogalmát századunk első felében – az osztályérdekek és társadalmi haladás mikéntjével tipizáló évtizedek kora előtt – irodalomtörténetünkben meghonosította.

Az eseménytörténeti, politikai vonatkozások érthetően inkább az egykori hírlapok, mintsem a folyóiratok lapjaira kerültek, s a kötetben már pusztán Madácsy Piroska művelődési-irodalomtörténeti szemlélete következtében sincs helyük. Amit azonban a jelenhez gyorsan felzárkózó francia történetírás alkot, mohó érdeklődéssel fogadja a reformkor folyóiratainak munkatársai gárdája. Utalások, idézetek, könyvismertetések és kritikák, vagy éppen értékelő tanulmányok kivált azokra a művekre figyelnek fel, amelyek a múltból szólva is „élő ideákért” lelkesülnek. Thierry, Michelet, Cabet ugyancsak vonzzák íróinkat: Eötvös és Trefort éppúgy mint Petőfi, Jókai és a márciusi ifjak eszme- és érzésvilágának alakításához e francia történetírás – és persze a forradalmi talajon sarjadt társadalomfilozófia is – jelentősen hozzájárult.

fiú teremtette óriás-képzet. Hol másokban, hol a természet erőiben, hol önmagában véli felfedezni a felül- és kiemelkedés varázstehetségét: „Én voltam az óriás. Néhány órára vagy egy délutánra csak, nem emlékszem pontosan, mégis megmaradt az érzés: legfelül lenni, legyőzni a saját erőmet, kilökní a falakat, hogy sose legyen vége a szobának, kiűzni a rosszat, a talpam alá szorítani, mint a szőnyeget, kiporolni, hogy messze szálljon”. (*Mielőtt elmennék a fák*) A kötetet a szerző illusztrálta épp az óriás-teremtés témáját feldolgozó kollázsaival. Munkája akkor lett volna igazán sikeres, ha kollázsai nem maradnak meg a díszítés, az illusztráció szintjén, hanem szerves egészként épülnének a szövegbe, mint amilyen kísérletei más szövegek esetében már Kontrának is voltak.

Különösen élményszerű formát nyert *Privigyiek háza* című novellája, hiszen úgy hat ránk, úgy képzeljük el, mint egy mesélő által közvetített színpadi vagy mozielőadást: „Anyám szerint a szegénység egyértelmű bizonyítéka volt, ha valahol hiányzott a függöny az ablakról. Mindjárt a szemközti házra gondoltam, ahova bármikor beláthattunk, mint valami színpadra, és a bent lévőköt egyáltalán nem zavarta, hogy mások követhetik minden mozdulatukat.” Tartalmi szempontból viszont *Az aranyhintó* és *Az utolsó római katoná* című novellák ragadják meg különösen figyelmünket, mert bennük az író a gyermeki képzelet egészen szélsőséges, teret és időt legyőző megnyilvánulásairól fest igen szuggesztív képet.

Viszonylagos szünet után igencsak fellendült a gyermekirodalom, az ilyen jellegű kiadványok megjelenetése a Vajdaságban. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az 1994. évi 42. Kanizsai Író tábor témája is a Gyermek az irodalomban volt. Az utolsó két év során napvilágot látott gyermekkönyvek sorába illeszkedik Kontra *Kalendárium* című kötete is. (*Forum*, 1993.)

Bence Erika